

DVE DRVENE CRKVE U BOSANSKOJ KRAJINI

DEUX EGLISES EN BOIS A BOSANSKA KRAJINA

U proučavanju našeg građevinarstva zauzeće veliko poglavlje mesto o našoj drvenoj arhitekturi, koja je još uvek tako malo proučena. Posle Finske i delova nekih severnoevropskih zemalja, Jugoslavija zauzima prvo mesto po bogatstvu svojih šuma i drvenih građevina, a od svih krajeva naše države Bosna je najbogatija i jednim i drugim. To građevinarstvo raznovrsno je po svojim oblicima i nameni; iznenađujuće po svojoj inventivnosti, zanimljivo starinom ukrasnih motiva, veoma poučno u pogledu prilagođavanja prirodnim uslovima i potrebama života, a u svojoj celokupnosti sačuvalo je većim delom arhaičnost i pečat istoriskog razvoja i utkaja koji su prelazili preko naše zemlje i koji su pretrpeli naši ljudi.

Pored raznolike koristi koju pruža ovako proučavanje, moći će da se izvuče još nešto: da se u priličnoj meri rekonstruiše izgled naše srednjevekovne narodne arhitekture, koja je, s manjim izuzetkom gradova-tvrđava i crkava, u ogromnoj meri bila drvena.

U prvoj polovini srednjega veka velike i guste šume prekrivale su većinu zemljišta Evrope, posebno Balkan. Krstaši se muče po neprohodnim šumama naših zemalja.² Posle propasti naših srednjevekovnih država te su šume još jednom izbucale,³ da evropski putnici sa velikom pratnjom i strahom prolaze kroz njih.⁴ A. Lamartin u prvoj polovini XIX veka naziva Šumadiju »okeanom srpskih šuma«.

¹ Tehnička snimanja izvršio je i za ovaj članak snimke izradio Evangelos Dimitrijević, arhitekt Zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirodnih retkosti u Sarajevu. On mi je takođe dao izvesne savete i tehnička objašnjenja, na čemu sam mu zahvalan.

² Jireček: Istorija Srba, sv. I, str. 181, 184, 191—192.

³ Bertrandon de la Brokijer, Putovanje preko mora, izdanje Istoriskog društva NR Srbije — Beograd 1950, na str. 127 veli: »... i prođoh kroz vrlo veliku šumu, koja je u planinama ne mnogo visokim ni teškim za prelaz, nego pošumljenim«, a na 129 str: »A zatim sam jahao... kroz veliku šumu i teškim šumskim putem preko brda i dolina. Ali, iako je to šumoviti planinski kraj...«

Benedikt Kuripešić: Putovanje kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju; — Svjetlost — Sarajevo 1950 godine, preveo sa njemačkog Đorđe Pejanović, — na 21 str. kaže: »... Donja Bosna je vrlo brdovita, ima na sve strane velike šume...«

⁴ Brokijer: Putovanje preko mora, str. 125.

Kuripešić: Putovanje kroz Bosnu... str. 27.

Blagodareći tom prirodnom obilju drvene građe, oduvek su naši narodi u šumovitim krajevima Slavonije, Bosne, Srbije i nekim delovima Hrvatske gradili svoje stambene i sporedne građevine od drveta, kao i svoj nameštaj i dobar deo pokućstva.

U prvim stolećima srednjega veka po zapadnim i drugim delovima Evrope bile su ne samo drvene stambene zgrade, no i same tvrđave i kule ili njihovi delovi.⁵

Naše crkvene i svetovne građevine u srednjem veku bile su u većini slučajeva drvene. Jedan izveštač iz XIV veka veli: »Kuće i dvorovi kralja i vlastele podignute su od čatme i drveta.«⁶ U Dubrovniku do početka XV veka bilo je drvenih kuća.⁷ U XIV stoleću u dubrovačkoj okolini pominju se seoske drvene kuće pokrivenne slamom.⁸ Sv. Sava I i Danilo II gradili su drvene crkve.⁹

U Bosni iz srednjega veka u priličnom broju očuvane su veće i manje kamene gradine bosanskih vladara i vlastele u ruševinama. Ali stambene zgrade i dvorovi po zamkovima nesumnjivo su bili od drveta, te nam ništa nije ostalo od njih. Na srednjevekovnim nadgrobim mramorovima u Bosni i Hercegovini ima dosta elemenata koji to potvrđuju.¹⁰ S razlogom pretpostavljam da je u srednjem veku po ovim oblastima bilo crkava¹¹ najviše drvenih, te nam se nije očuvala nijedna. Ali to ne znači da je staro drveno građevinarstvo izu-

⁵ A. Deroko: Srednjevekovni gradovi u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji, str. 21—24.

⁶ Godišnjica XIV, 1894, str. 31—32.

⁷ Jireček: Istorija Srba sv. III, str. 276.

⁸ Isto, str. 277.

⁹ Teodosije: Život sv. Save. — Srpska književna zadruga, knj. 180, str. 156; Danilo II: Život kraljeva i arhiepiskopa srpskih. — Srpska književna zadruga, knj. 257, str. 286.

¹⁰ Alojz Benac: Olovo, Beograd 1951 god., str. 62—68.

¹¹ Dr. Č. Truhelka: Natpis Kulina Bana. — Glasnik Zemaljskog muzeja X, 1898 god., str. 617—622.

Lj. Kovačević: Manastir Dobrun. — Starinar 1885, str. 20—22.

M. Kašanin: Manastir Dobrun. — Starinar IV, 1923 g., str. 67—68.

D. Mazalić: Hercegova crkva kod Goražda i okolne starine. — Glasnik Zemaljskog muzeja za 1940, str. 26—43. — Stari grad Jajce. Crkva sv. Luke. — Glasnik Zem. muzeja 1952, str. 80—92.

Testament gosta Radina: ». A 34 ypdMk

mrlo bez traga zauvek. Poznato je da se stare forme u čovečijem istoriskom razvoju održavaju predanjem vrlo dugo i da nose u sebi tragove i uspomene i od desetinu hiljada godina, kako u jeziku, običajima, tako i u oruđima, nošnji, pa i građevinarstvu. Tako i naše drvene građevine nose u sebi daleke slovenske tragove i srednjevekovna predanja stečena i ostvarena na tlu Bosne sa primesama i dodacima novih elemenata iz poznijih vekova do naših dana.

DRVENA CRKVA U MALOM BLAŠKU

Na šesnaest kilometara istočno od Banje Luke, kod banje Slatine, na padinama brežuljaka razasuto je selo Malo Blaško, koje pripada Narodnom odboru opštine Veliko Blaško u srezu banjolučkom. Po pričanju stanovništva Malo Blaško je oduvek bilo zasebno selo. Sada ima 113 domova. Stanovnici su pravoslavni Srbi i dve kuće Slovenaca naseljenih od 1925 g.

Na zemljištu Malog Blaška nailazi se na tragove starijeg naselja. Po njivama seljaci izoravaju ostatke od zemljanog posuđa. Nađe se i po koja srebrna para Marije Terezije i turskih bakaruša.

Na zapadnom kraju sela, u bukovoj i hrastovoj šumi Osoje, na proplanku jedne glavice među retkim lipama, nalazi se stara drvena crkva, posvećena Roždestvu sv. Bogorodice (Mala Gospojina). Mesto na kome je crkva veoma je staro. Oko crkve je groblje sa nekoliko starih mramorova-stećaka, sa ostacima nadgrobnih kamenih krstova iz XVIII veka i sa grobovima iz XIX stoleća i skorašnjeg vremena. Groblje je i danas za bliže susedstvo aktivno, obeleženo kitnjastim drvenim krstovima, sa bogatstvom oblika narodne izrade po običajima ovoga kraja.

Po pričanju meštana bilo je ranije na ovom groblju oko 20 velikih stećaka. Pre više godina dva najveća su razbijena i neki ljudi su od njih ozidali bunare. Narod se ljutio na njih i negodovao. Nisu poslušali, ali se nisu dugo ni koristili. Voda je presušila a bunari se zasuli, te seljaci tumače to kao posledicu nedela.

Kao i svuda na području gde se nalaze stećci narod, impresioniran njihovom veličinom, priča o krupnim ljudima i divovima koji pod njima leže. Za mramorove veli da su stavljeni zbog nekih životinja koje su u staro vreme iskopavale i jele mrtvace. Stećci su delom od sedre i od krečnjaka. Za krečnjak seljaci kažu da takvog kamena nigde nema u neposrednoj okolini, no samo u majdanu kod Kiseljaka — kod izvora kisele vode u Slatini — u daljini na dva kilometra od ovog groblja, ču-

и за гробъ гдѣ мн кости есѣх и легъ””

Lj. Stojanović: Stare srpske povelje i pisma II deo, str. 156.
Milan Karanović: Grobna crkva etc, izdanje Zemaljskog muzeja u Sarajevu 1934 god.

Kuripešić: Putopis kroz Bosnu, str. 22 i 31.

Zavod za zaštitu spomenika kulture i prirodnih retkosti za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu, pored zaštite raznih istoriskih i umetničkih objekata, poklanja veliku pažnju i ovoj vrsti narodnog građevinstva i stavlja pod zaštitu izvestan broj karakterističnih istoriskih i izrazitih građevinskih objekata drvene arhitekture. Između ostalih, zaštitio je dosada i dve drvene crkve u Bosanskoj Krajini: drvenu crkvu u Malom Blašku i brvnaru u Jelički, o kojima će biti reči u ovom članku.

deći se kako su ovalike stene prevlačili po neravnom terenu.

Od stare nekropole sada viri iz zemlje nekoliko grubih ploča, polupani i razbacani komadi po crkvenoj porti i dva bolje očuvana primerka. Jedan u obliku sanduka sa zaobljenom gornjom površinom, dužine 1,70, širine 1,05 i visine na uglovima 0,60 m., bez ikakvih ukrasa i oznaka. Drugi je od sedre, napola očuvan i s jedne strane okrnjen, širok je 0,75 a visok 0,63 m. Na čelu je urezan usmokraki krst. Svakako je stećak mlađi od ostalih.

Sačuvano je 4—5 starijih spomenika iz XVIII veka u obliku krsta, od belog krečnjaka, manjih dimenzija, različitih oblika, dva sa ornamentima i zapisima. Na jednom je ostatak zapisa i samo se može pročitati:

ЗДЕ П . . . Д(?)АРНІС . . . Ж . . . Е . . . ТА . . . ЛН
ПР(Е)СТАВІ СЕ М(ЕСЕ)ЦА ЛВГ8СТ(А) Н ІА77 Т.

S druge strane su ornamentii.

Na drugom spomeniku je s prednje strane zapis: ЗДЕ ПОЧІВА РАК (ВОЖИ) ПЕТАРЪ БОСІОУ І ПОЖІВЕ ЛЕТА НЕ І ПРЕСТАВІ СЕ МЕСЕЦА ІКТОВРІЯ І ДІЖЕ М8 КРСТ СТОАН СІН(О)ВАЦ ЕГ(О) ХА7П8.

Druga je strana ukrašena isklesanim krstom.

Niko ne zna od naroda kada je podignuta sadanja crkva, a priča se da je oduvek bila tu i da joj ima preko 500 godina. Slušali su od veoma starog čoveka, Blagoja Jokmirovića, kome su »rasli drugi zubi« i koji je umro pre 40 god., da mu je pričao otac kako je zapamtio kada je sadanje drveno »korito« na slemenu promenjeno. Narod pomnije i nekoga pop-Đukana Mušica, koji je ukopan s južne strane pored crkve jer nije bilo više mesta sa istoka poviše oltara gde su se obično sahranjivali sveštenici. Kad je živio taj sveštenik, ne zna se, ali po pričanju pok. Jove Mušica, koji je rođen 1868, a umro 1943 g., kazivao mu je otac da im je u familiji bio taj pop Đukan. Sva ta verovatna pričanja hoće da naglase, na narodni način, veliku starost crkve.

Legenda priča kako je crkva sagrađena negde u šumi, pa je sama došla preko noći na sadanje mesto. I ta priča ima svoje razumno tumačenje i opravdanje.

Sem toga, oko crkve ima zasađenih lipa, očigledno čovečijom rukom, jer po okolnim šumarcima nigde nema ovog drveta. Jedno staro stablo ima u prečniku više od 1 i po metra. Postoji panj jedne još sitarije, koju je oborio grom 1943 god. Bila je još deolja i šuplja. To je takođe znak starine, pošto lipa sporo raste.

O većoj starosti ove crkvice imamo neposrednih i nesumnjivih istoriskih podataka. Na drvenom »kolu« — polijejeju, koji visi o konopcu na sredini crkve, izveden je zapis priložnika:

Гіе колѡ приложи Гевргіе Цркѣтвевнѣх из Церноного Перха в церковѣ Блашкѣю в храм же Р(с)жд(ест)ва Пр'ескв)тнѣя Б(огоро)д(и)ци лета г(с)с(по)дна хлѣѣа гв 1761 года, марта 12. Подписъ издателя чр(е)з Іованѣа Поповича, агтс(т)а 18 день, при парохѣ Дамѣанѣ Поповичѣ хлѣѣе.

Ovaj zapis iz 1761, odnosno 1765 g., jasno dokazuje postojanje Blaške crkve u drugoj polovini XVIII veka. Crkva je sagrađena pre ovoga datuma. No u zapisu se ne govori ništa kojim je povodom priložen polijejeju, da li prilikom podizanja ili obnove hrama. Pretpostavljam da je mogla biti pre obnova, i to neku godinu ranije pre navedenih ili, možda, i pre čitave decenije. Na to nas upućuje i stari antimins ove crkve iz 1743 g., osvećen od patrijarha Arsenija IV,¹² ma da se ne zna da li je namenjen baš ovoj crkvi. Može se pretpostaviti da je crkva postojala mnogo ranije, pa je prilikom bojeva oko Banje Luke, između 1737—1739, zapu-

stela, oštećena ili izgorela, te je pedesetih ili šezdesetih godina obnovljena ili ponovo podignuta po sećanju na staru. Sam oblik crkve, prostota spoljašnjeg izgleda, kao najobičnije starinske drvene kuće, i jednostavan način gradnje pokazuju bolje no išta njenu starinu. Njen izvanredan krov od hrastovog klisa sa pet slojeva daščica, koje su dugim vremenom trunule i doterale danas na dva do tri sloja sa čitavim rojem ogolelih starinskih kovanih eksera, takođe svedoče veliku starinu. Prema svedenju ovome, današnja crkvena građevina je stara najmanje 200, pa i 250 godina. Staro groblje daje povoda da se misli sa izvesnom sigurnošću da je tu postojala crkva i pre ovoga doba, ako ne sadašnja zgrada, onda druga, starija, jako slična ovoj, koja je takođe mogla trajati preko dve stotine godina. Na taj način se može opravdati narodno predanje o njenom petstogodišnjem postojanju na ovom mestu. A njeno poreklo možda potiče iz srednjeg veka.

U pogledu legende o njenom čudesnom preseljenju preko noći, koja je proširena po svim našim krajevima o sličnim, čak i zidanim objektima ove vrste, ako nije samo opšta legenda, može se protumačiti da je njeno pripremanje izvršeno krišom u šumi, pa posle za neko kratko vreme tajno sklopljena i pred izvesnom netrpeljivom okolinom razglašeno da je sama došla. Tajanstvena priča sračunata je na utisak koji je imao da obezbedi opstanak bogomolje.

CRKVA

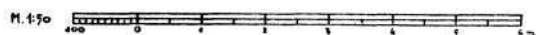
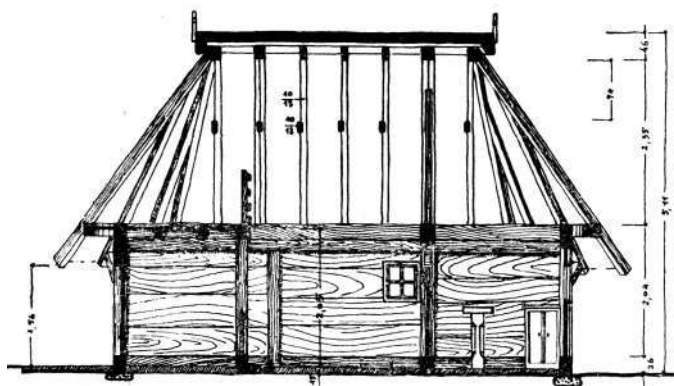
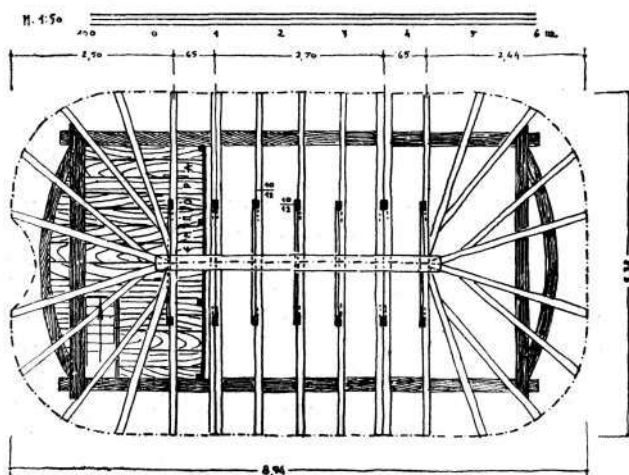
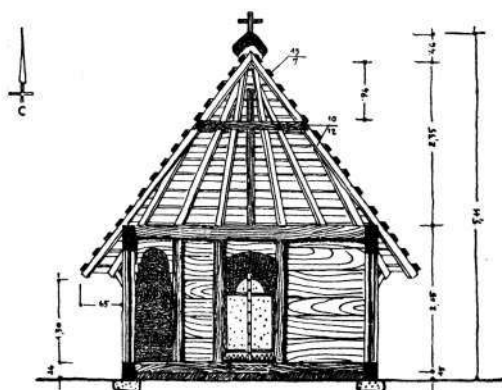
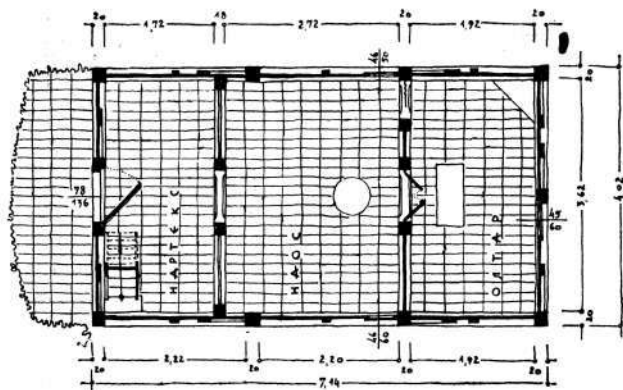
Crkvena građevina je konstruktivno u svojoj prostoti veoma zanimljiva, a u pogledu rešenja pojedinih delova prostora pokazuje inteligentnu smišljenost i spretnu dovitljivost graditelja. Na tako skromnom prostoru od svega 28 m² majstor je uspeo da rasporedi i da crkvi ne samo potrebne delove sa određenom namenom no i više od toga, što nije neophodno, kao, napr., pritvor i hor. U isto vreme konstruktivni elementi vrlo često su iskorišćeni i u dekorativne svrhe, a linija, oblik crkve, drveni materijal i ukrasni elementi svojom sirovom jednostavnošću u prirodnoj seoskoj sredini deluju vrlo živopisno i poetski.

Crkvica ima potpuno pravougaonu osnovu. Duga je spolja preko 7 m, široka 4 m, visina obimnih zidova 1,63, a sa krovom do vrha slemena spolja oko 4,90 m. Srazmera je skladno postignuta i prijatno deluje. Krov je visoko, dosta strmo izveden, lepo zaobljen s čeonih strana, a nešto izvijena krila natstrešnice, duboko spušta sa svih strana, zakrivila su crkvu od vlaženja sa kapavice i od udara atmosferilija s boka. Blagodareći tome, osnovna brvna i zidovi dobro su se očuvali do danas.

¹² Zapisi i natpisi, br. 2857.

Lep oblik krova, savesna i ukusna obrada klisa, najbolji su ukras ove, u svojoj vrsti divne crkvice.

Građevina je skeletnog sklopa, načinjena je od zdrave i dobre hrastovine. Ispod uglova i pojedinih mesta osnove postavljeno je grubo pritešano kamenje, na koje su položena osnovna, lepo otesana brvna »podvale« ili »položnice«, kako narod veli, pravougaonog preseka, duga 7 m, široka 0,20, a visoka 0,26 m, povezana na uglovima »kosim preklopom.« Na prabližno jednakom razmaku u osnovna brvna uglavljeni su stupci »na čep«, koji nose venčanicu, prenose teret krova na temelj i služe za postavljanje »nasipa« — drvene ispune zidova. Uzdužnom sredinom stupaca usečeni su žlebovi uglastog preseka s obe unutrašnje strane za uvlačenje i užljebljivanje zidnog »nasipa« — tesanih dasaka od 5—6 cm debljine. Venčanica je sa temenima stupaca spojena »na čep«. Spolja, između konstruktivnih stupaca uspravno je postavljena »na čep« po jedna uža i tanja potporna gredica da spreči krivljenje zidnih dasaka. Njoj je dodato i pojačanje u vidu dijagonalno udarene konicе, čiji su krajevi utopljeni u venčanicu i podvalu, a na preseku sa potpornom gredicom ukovana je klinцем. Na bočnim zidovima nalazi se

samo po jedna kosnica između ugaonih i srednjih stupaca, a na istočnoj oltarskoj strani uglavljene su po dve, u dijagonalnom položaju, dok na zapadnom zidu ih nema, nisu potrebne, pošto je zidna konstrukcija ojačana sa dva stupca dovrtnika. Kosnice vrše još jednu pomoćnu konstruktivnu funkciju, učvršćuju građevinu da se ne »povede« — ne iskrivi. Statički su sasvim pravilno postavljene od vrha ugaonih stupaca do dna srednjih, a u isto vreme prave i dekorativni utisak.

Krov je građevinski najzanimljiviji. Kostur krova se sastoji iz više pari rogova, koji su svojim vrhovima spojeni, bez slemenjače. Slemenjača je zamenjena drukčijim konstruktivnim rešenjem. Na po metra ispod spoja rogova, po jedna ukovana gredica — »panta«, »veznik« — vezuje čvrsto svaki naspramni par rogova. Jednim pravougaonim zasekom rogovi leže na ivici venčanice i produžuju se svojim krajevima još za čitav metar, obrazujući široku strehu od 65 sm. No veoma značajno i karakteristično je rešenje na ugaonim oblinama krova. Da bi se izbegao greben, koji je veoma nezgodan za pokrivanje klisom, upotrebljeni su dvostruki rogovi, zajednički povezani jednom poprečnom gredicom, »veznikom«, sa naspramnim. Dalje uobljčavanje izvedeno je pomoću prirožaka. Preko rogova na izvesnom rastojanju pričvršćene su svuda uokolo baskije, koje još bolje i jače povezuju rogove i konačno čine stabilnom celu krovnu konstrukciju. Na uglovima građevine rogovi su poduhvaćeni kratkim podupiračima — »potpornicima« ili »pajantama« — koji podupiru rogove, a oslanjaju se na zid.

Preko baskija udaren je klis kao krovni pokrivač. Klis je od lepo obrađenih hrastovih daščica u obliku dugih jezika sa klinastim vrhovima. Pri uzdužnim rubovima daščica usečeni su plitki kanali za odvođenje vode da bi što manje dopirala vlaga između sastava klisa. Daščice su poređane u slojevima jedne preko drugih tako, da sledeći sloj uvek pokriva spojeve prethodnog, što istovremeno čini lep dekorativni efekat. Narod veli da je na ovoj crkvi bilo devet slojeva klisa, pa je vremenom trunuo, te sada ima svega dva do tri najviše, na kapavici ostao je samo jedan. Narodno kazivanje je preterano. Po svemu izgleda da nije bilo više od pet slojeva. Klis je pričvršćen starinskim kovanim ekserima, sa krupnim nepravilnim glavama. Sada ogoleli klinci strše iznad klisa, ali se po njihovoj veličini vidi da nisu zakivali nikako devet slojeva. Na kraju krova, nad vratima hrama, ističu se krupni, obezglavljeni klinci. Bilo ih je oko dvadeset i to sa iskovanim slovom S iz srpskog grba. »Šuckori« su 1914 godine sve ove glave isekli kleštima. Sleme je pokriveno »koritom« — jednim koritasto izdubljenim brvnom, četverouglog preseka. »Korito« se ne dubi na jednoj strani

Malo Blaško — konstrukcija crkve-brvnare
(ing. E. Dimitrijević, 1952)

brvna, nego sa obe strane ivice. Sadanje korito, prema navedenom pričanju, je iz prve polovine XIX veka.

Zbog velike nizine strehe, lučno je isečen njen deo ispred ulaznih vrata da bi se omogućio što lakši ulazak u crkvu.

Unutrašnjost hrama podeljena je u tri nejednaka dela: oltar, srednji deo (naos) i pritvor. Oltar je dug 1,40, srednji deo 2,70, a pritvor 1,70 m. Širina unutrašnjosti iznosi 3,60 m. U severoistočnom uglu oltara smešten je žrtvenik u vidu drvenog dolapa sa kopcima. Na sredini je sveti presto na jednom, vrlo lepo profilisanom i ukrašenom, punom drvenom stupu. Preko njega je četvrtasta otesana ploča. Primitivna oltarska pregrada je uglavljena krajevima između konstruktivnih stupaca zidova pomoću jedne osnovne i arhitravne grede, ojačana sa tri upravne gredece do vratnika carskih i severnih dveri. Između stupaca ikonostas je ispunjen užljebljenim daskama. Pregrada je visoka 1,90 m. Gore na sredini je uglavljena jedna gredica, koja strši ka slemenu i ukovana je za poprečnu »pantu« što spaja par rogova. Na taj način učvršćen je ikonostas i dobio se potrebnii krst na njegovom vrhu. S obe strane krsta na arhitravu

početka XIX stoleća. Po rubovima ukrašene su palmetama i uokvirene tordiranim vrpčama, a stubić na sredini je od stilizovanih lotosovih cvetova. Slikarski deo u crtežu i boji nije tako ni stereotipan ni loš.

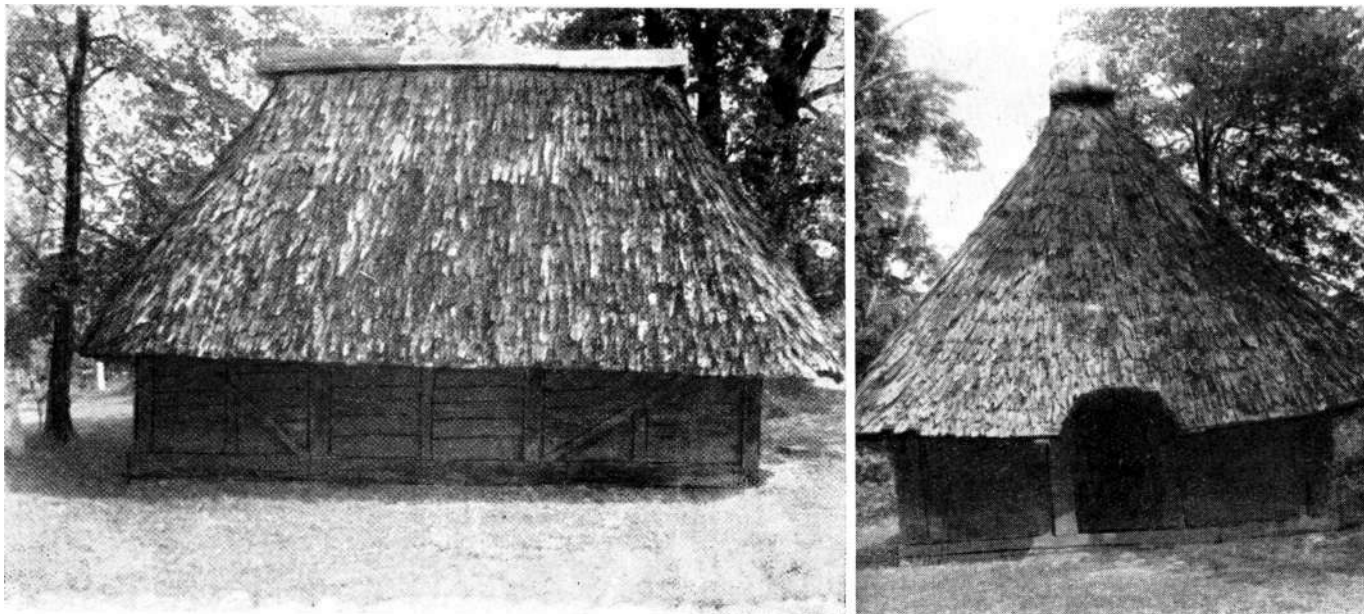
U srednjem delu hrama, blizu oltara, je okrugli kameni amvon, a s desne strane grub pevnički drveni sto.

Pritvor i naos odvaja također pregrada od užljebljenih dasaka između četvorouganih stupčića. Njegova ravna daščana tavanica istovremeno služi kao pod horu ili ženskoj crkvi. U jugozapadnom uglu, uzane i strme, kratke drvene stepenice vode na hor, koji je s prednje strane ograđen niskom ogradom, a sa zapada, iznad crkvenog ulaza, elipsasto se proširuje, što omogućuje kosina i oblina krova.

Hram je patosan ciglom pred 50 godina, inače je bila zemlja.

Crkva nije zasvedena niti ima tavanice, nego se vidi gola krovna konstrukcija.

U sredini naosa visi o konopcu pomenuto drveno »kolo« — polijelej. Poligonalnog je oblika, sastoji se iz osam pravougaonih daščica, veličine 40 X 15 cm, koje su uokvirene profilisanim letvica-

Malo Blaško — crkva Male Gospojine (foto P. Momirović, 1952)

su krupne drvene i široke krstaste rešetke sa krstićima na vrhu, određene za ikone sv. Bogorodice i Jovana Bogoslova.

Na ikonostasu poređane su novije ikone razne veličine, iz druge polovine XIX veka, bez ikakve vrednosti. Pažnju zaslužuju carske dveri — »verska vrata« — kako ih narod naziva. Po pričanju donete su iz Slavonije preko Save »još za turskoga suda«. Dveri su zanatsko delo iz kraja XVIII ili

ma. Na unutrašnjoj strani polijeleja islikani su heruvimi, grubog crteža i prostog kolorita, a sa spoljašne strane krinovi i petolisne ružice. Na jednoj daščici spolja izveden je crnom bojom pomenuti zapis ktitora.

Prvobitno oltar je dobivao slabo osvetljenje kroz tri malena proreza na zidovima. Prozorčići se zatvaraju s unutrašnje strane navlačenjem drvenih kapaka na ovaj način: s tri strane oko otvora

prikovane su daščice sa polužlebom. Po ovome okviru pomera se kapak. Docnije su prosečena tri veća prozora: jedan na oltaru i dva u srednjem delu hrama, sa pervazima, demirima i staklenim oknima.

Crkva ima samo jedan ulaz, sa zapada. Vrata su pravougaonog oblika, od tri debele hrastove daske koje su spojene pomoću užlebljenih kušaka trapezastog preseka i pričvršćene klincima. Vrata se okreću na prstenastim kovačkim baglamama.

U crkvi je sve drveno, sve u stilu materijala, narodnog drvodeljstva i rezbarije. Drveni su veliki i mali svećnjaci, ručni krstovi, čak i kandila, ali su ona novije izrade savremenog drvoreza. Bio je i drveni putir pa ga je neko odneo pre Drugog svetskog rata. Veliki broj prazničnih ikona za celivanje, mahom gravure grčkog porekla iz 1716 god. i docnije, prilepljene su na uokvirenim daskama, često sa kopcima i ukrasima narodnog duboreza.

Uprkos svojoj starosti građevina je u dobrom stanju, ali klis je izdao. Slojevi su istruleli, te crkva prokišnjava. Ovo može za kratko vreme dovesti u pitanje i čelu zgradu, sto bi bila velika šteta. Promenom krovnog pokrivača hram bi se obezbedio za dugi niz godina.

U crkvi ima i nekoliko starijih knjiga sa zapisima. U prestonom sv. pismu novoga zaveta, ruskog izdanja iz XVIII veka, na završetku Teofilaktovog predgovora, zapisano je:

**СНА КНИГА БОЖЕСТВЕНАЯ ГЛАГОЛЕМАА И БОГОДЪХ-
НОВЕНАА НОВАГО ЗАВЕТА ШЕНОКН Е РАКА БОЖИ ТЕР-
РЕЙ . . . О МАЛН . . . ЧЪ ОУ НОЖІЧК ІЮ — СФРЕМЪ
СТОАН(О)КІІЪ.**

Ispod gravure i početka Matejevog jevanđelja:
**(К)НИГА СВѢТА ТОВА(Г)ГЕЛІЕ ШКШІІ (РАКА) БОЖА
ЦКІЕТА СЕКІ НА СПОМЕНЪ ССАВШІІЪ БОГ ДА ПРОСТІ.**

Ispred dela apostolskih:

**(СІА) КНИГА АПОСТОЛЪ ШКШІІ (РАКА БО)ЖА МАРІЯ
СЕКІ НА СПОМЕНЪ . . . ССАВШІІЪ БОГ ДА ПРОСТІ.**

Na starom služevniku ruskog izdanja iz prve polovine XVIII veka zapis ispočetka:

ПИСА ПОПЪ ДИМИТРИА МИСОСВИЧЪ ХАУЛАГ, 18088.

Na donjim okrajcima je ostatak nekog zapisa:
. ЦРКВЪ 176, ХАЦЪ.

Na istoj knjizi na 117 i 118 strani donjeg okrajka ispreturana je i slabo ispisana beleška:

. ГА ДАКОНА (ДАКОНА) БАРН(И)ЦА.

**С(І)А ПИСА КНИГА СВѢТАЯ . . (АНТ)СРГНА ПОПА
КО Е ИЗ ЦРКВЕ ВЛАШКЕ, ПОПА СПАСОА БРАНЦЕ.**

Na spomenicima u groblju kod crkve ima grobova sveštenika iz porodice Varnica: Teofana Varnice, jereja, 1827—1895, i Petra Varnice, sveštenika, 1867—1922 god. Teofan je Petra posvojio i školovao.

Vredi zabeležiti da je oko crkve bilo oko 30 drvenih ladara, koje podižu pojedine porodice da bi imale gde da se sklone od vremena prilikom crkvenih zborova. Sada ih je svega pet.

CRKVA BRVNARA U JELIĆKI

Timar je prostrana ravnica u donjem toku Gomionice, između planine Kozare i banjolučke Vrhovine. Zemljište je dosta rodno, a vlažna dolina bogata sočnom travom. Naselja su: Jelićka, Slavićka, Radosavska, Niševići, Sraitinska, Gradina, Marićka, Busnovi, Bistrica, Omarska i Rakelići.

Na sedam kilometara južno od sadanje železničke stanice Piskavica, s desne strane reke Gomionice, nalazi se selo Jelićka. Po strmim bregovima su razni zaseoci ovog naselja, a središte mu je na jednoj po širokoj terasi rečne obale ispod Popovića Brega, zvano Lipik. Na Lipiku je stara crkva brvnara i škola. Po svoj prilici, u prošlosti ovde se formiralo kao neko duhovno središte za pravoslavne Srbe Timara. Postanak i podizanje crkve na ovom otvorenom mestu objašnjava nam umnogome narodno predanje. Priča se da je nekada pre sadanje crkve bila manja i to na levoj obali Gomionice, ispod kuće Nikole Turšića, na mestu Kućistina. Crkva je ličila na običnu kuću, nešto slično građevini u Malom Blašku. Pripoveda se kako je preseljena u Lipik za jednu noć, deo po

deo išao je s ruke na ruku, pa je razglašeno da je sama promenila mesto. Ipak je bila skrivena u gustoj šumi, od koje i danas ima proređenih ostataka. No građevina je vremenom oronula i pala. Predanje dalje nastavlja: U to doba bio je knez Timara neki Radiša. Kod Radiše je bio neki dečak kao sluga, po drugima bilo je neko »zalutalo Ture«, pa su ga Turci jednom prilikom odveli sobom i tako je dospao u Carigrad, izučio škole i postao paša. Paša pozove kneza Radišu na viđenje u Carigrad i tom prilikom knez dobije odobrenje da podigne crkvu. Kako narod priča, crkva je pravljena tri godine. Brvna su usečena kod današnje crkve Gologlavice u selu Marićkoj. Deset kovačkih vignjevaipo više kovača kovalo je klince i potrebnu gvožđariju za crkvu. Majstor-baša, veli se, bio je neki Jovo Čanak iz Prijedora. Krov je pokriven sa »devet slojeva iverja« — klisa, a široka streha spuštena je do polovine zida. Po knezu Radiši crkva je nazvana »Radiša« ili »Radišina crkva.« Hramovna slava je Prenosenje moštiju sv. Nikole (Mladi sv. Nikola) 22. maja.

Oskudni su istoriski podaci o kraju Timaru. Nešto više imamo o Jelički i njenoj crkvi. Po crkvenim knjigama u Jelički i manastiru Gomionici sačuvali su nam se razni pomeni timarskih sveštenika i parohijana iz jeličke parohije.

U crkvenom muzeju u Sarajevu, na psaltiru stare srpske štampe, sačuvaо nam se pomen o popu Ninku iz Timara iz 1699 god.¹³ 1742 god. pominju se timarski popovi Lazo i Damjan.¹⁴ U trebniku manastira Gomionice, ruskog izdanja iz vremena carice Katarine II, pre 1785 god., na prvim donjim okrajcima prvih listova ispisano je: **Сіа книга тревникъ мнѣ грѣшнаго ѿхрѣа попа Иане Даме-новића. Тимаръ м(ѣсе)ца ішан кг хаѿпе.**

Na koricama se kasnije zapisao gomionički kaluđer: **Писа поп Гавро Сто(ѣ)нић: село Тимар звани.**

Na zadnjoj korici istog trebnika: **хаѿла(?)и сіа книга г(а)голема попа Николе Елића. Ђксн є Милош севи, гроша ке, за пчмен севи: Милоша, Чсрѣ (Дугу), Рѣжица(?), Стоицѣ, Никѣ(?).**

Читѣла ѿса(п)ша Милоша: Дамен, Стеванна, Стака, Мишала . . . Стоу.

1816 god. spomenuti su gomionički monasi Meletije i Neofit „Ѓ Тимара“.¹⁵

U Jelički, odnosno Timaru, две су породице davale sveštenike i kaluđere ovoj crkvi i okolini: Popovići i Jelići, u toku XIX i XX veka, a po svoј prilici i ranije. Po Jelićima je i ime selu.

U oktoihu malog formata, ruskog izdanja u Moskvi 1764 god., jeličke crkve, na prvom praznom listu je zapis: **хаѿни сіа книга попа малаго Миканла сина попа Лазе из Тимара Поповића, месеца декемврие денъ ѿ.**

Na malom prazničkom mineju manastira Gomionice, ruskog izdanja iz doba Katarine II, na početnim listovima: **Ксн попъ Миканло книгѣ мнен ѿ Максима калѣера и ви цене гроша кд.**

Drugom rukom: **Сна писа Миканло, ѿ сотворенна мира 7329, писа месеца анѣриѣ денъ 4 д ѿткѣ ѿ рождества 1821 хаѿка.**

Подписъ кад се престави поконни попъ Григорна, попа Дамѣна Тенића (валјда Елића) синъ. Ѓста мѣ братъ ѿго Теддоръ. Била година ка(д) се редиш 18(0)6 хаѿс. Тадаѣ поче счити книгѣ (dodato drugom rukom) попъ Симе Кочић. Сне писа попъ Муханло попа Лазе синъ ѿ села Тимара, синъ попа Гавре, прѣте.

¹³ Zapisi i natpisi, br. 2060.

¹⁴ Zapisi i natpisi, br. 2847.

¹⁵ Zapisi i natpisi, br. 3964.

Na ovog Mihajla i njegovu suprugu se verovatno odnosi i zapis u malom psaltiru beogradskog izdanja 1852 god., na praznom listu ispočetka:

Када се престави прѣскитѣра (И)ѿка хаѿни нѣмера. Када се пр(ѣ)стави поп Муханла, тади є нѣмера хаѿѿла.

Po rukopisu i jeziku ove je zapise pisao поп Gligorije, verovatno rodom iz ovog kraja i naslednik jeličkih sveštenika. Isti Gligorije zapisao je u malom trebniku (akatistu), ruske štampe XVIII v., na praznom listu ispočetka: **Би година хаѿке година када се поп Глигорна запопи.**

Na jednom komadiću papira, u služebniku štampanom u Moskvi 1752 g. поп Gligorije zabeležio je: **Година ви хаѿнд поп Глигорна даѿ арара снѣ номеро г наде и ке стотина.**

U služebniku ruskog izdanja iz prve polovine XVIII v., na prvom praznom listu zapisao je: 1845 **хаѿме знати се када се престави попа Стеѣана Елића дѣте Тедора.**

Na poslednjim praznim listovima: **Ксн оѿс книгѣ поп Стеван Елић, син прѣте Симе Елића с Тимарѣ.**

I ovaj se zapis odnosi na jeličku crkvu, u istoj knjizi: **Прилжи Гавро Толимир гроша рм.**

Drugom rukom: **Сіѣ книга знати се раѣшн цю сам даѿ сѣѿне пара Парѣс Т(о)лимирѣ за цркѣс (crkvu) гроша рм.**

Tolimiri su iz Jeličke, potomci jednog brata kneza Radiše.

Na Popovića Bregu je starije groblje, zvano Đurića groblje. Tu su sahranjeni i mnogi sveštenici jeličke crkve. Na jednom kamenom krstu piše: **Знати се када се престави попъ Іѿсѣѣ Еличѣ отац попа Гавре, мѣсеца априана денъ і 10 годинѣ 1834.**

Na drugom spomeniku isklesano je: **Поп Никола брат попа Гавре престави се мѣсеца марта кв денъ годинѣ 1852, подписанъ поп Тедоръ 1859.**

Iz navedenih podataka može se zaključiti da je Timar imao iz davnina sveštenike, u XVII veku, i pre. Svakako da je imao i crkvu. Kao što казује predanje, crkva je bila uvek u današnјој Jelički i bila je svagda дрвена, jer nigde nema pomena, ni tragova ni predanja o kakvom zidanom hramu u ovom kraju.

O vremenu грађенја саданје crkve brvnare u Jelički imamo urezanu godinu u segmentnom luku spolја, iznad ulaznih vrata sa zapada: 1841. Dese-

tica ovoga datuma, zbog svog starinskog oblika, stvara kod mnogih zabunu, pa je često pogrešno čitana i čudno tumačena. Stari način pisanja če-

tvorke nije mogao zgodno da se izvede u drvetu kao rukopisna, pa joj je data posebna, slična stilizacija.¹⁶

CRKVA

Tip drvene crkve u Malom Blašku je stariji i prostiji, kako po obliku tako i po načinu gradnje i po obradi materijala, sličan običnoj seoskoj kući, kako su se pravile skromne crkve u XVIII veku. Brvnara u Jelički pretstavlja sasvim drukčiji tip, tip malo razvijenije građevine većih dimenzija, majstorske obrade drveta, smelije gradnje, iskusnu ruku i ukusniju dekorativnost. Hram u Malom Blašku je rad običnog seoskog graditelja, dok crkva u Jelički je savršenije zanatsko delo čuvenih Osaćana iz prve polovine XIX veka. To su nesum-

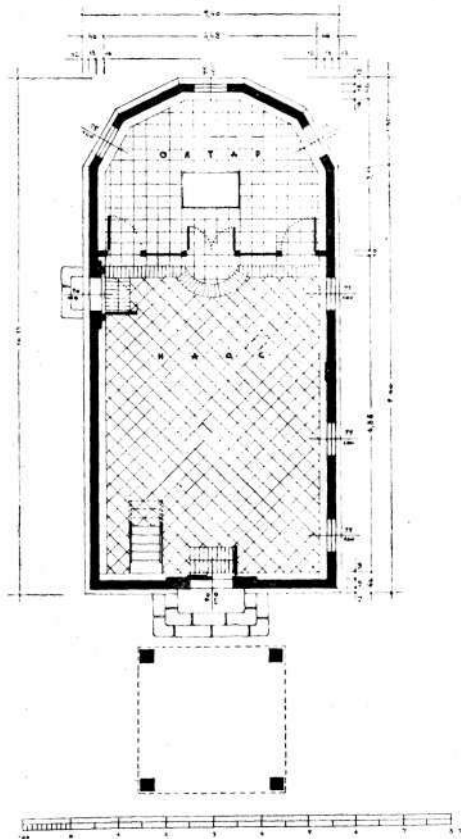
njivo i znaci vremena i prilika u kome su obe crkve nastale. Pored ostalih vrlo izrazitih razlika pokazuje to i samo mesto i položaj ovih crkava. Hram u Blašku je u brdu, skriven u šumi, građen krišom i kradom sklopljen. U Jelički je u dolini, ipak u šumi, ali podignut sa znanjem i odobrenjem turskih carskih vlasti.

Jelička crkva nije ostala onako kako je prvobitno sagrađena. Između 1890—1895 god. izdignuta je na ozidani kameni temelj, iznutra su malterisana brvna i svod, na oltaru i naosu prosečeni su veliki prozori, a spolja je dodat zaseban zvonik grube izrade. To u suštini nije izmenilo karakter građevine, sem prosecanje prozora, koje čak slabi zgradu, ali je crkva izgubila dosta od svoje specifične lepote, koju pružaju ovakve drvene građevine.

Osnova jeličke crkve je izduženiji pravougaonik sa poligonalnom, petostranom oltarskom apsidom,

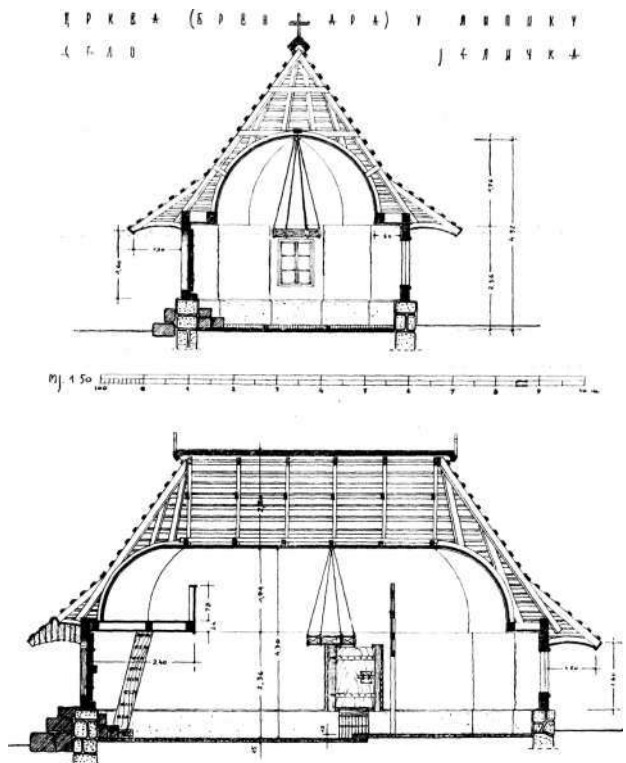
¹⁶ Na crkvi brvnari »Pokajnica« kod Velike Plane u Srbiji, urezana je slično godina podizanja crkve 1818. Slično je i na ikonostasu samo su osmice dole zaokrugljene 1818 na formu crkvenoslavenskoga S. Prvi slučaj sa osmicama je sličan kao i četvorka kod Jeličke crkve, samo je obratno postavljena. To je verovatno osatski način urezivanja brojeva. — Arh. D. St. Pavlović: Stare crkve brvnare u Srbiji. — Muzeji, organ srpskog muzejskog društva, br. 6, str. 113.

ЦРКВА (БРВНАРА) У ЛИПИКУ
СЕЛО ЈЕЛИЧКА

Crkva u Lipiku, selo Jelička — tloert (ing. E. Dimitrijević, 1952)

ЦРКВА (БРВНАРА) У ЛИПИКУ
ПРЕСЈЕЦИ

Crkva u Lipiku, selo Jelička, presjeci (ing. E. Dimitrijević, 1952)

dakle u obliku lađe. Dužina pravougaonika spolja iznosi 9 m, dužine apside 1,85 m, a širina crkve 5,40 m. Zbog blagog nagiba zemljišta visina zidanog sokla je nejednaka, kreće se od 0,45 m. na istočnoj strani pa do 0,90 m. na zapadnoj. Visina drvenih zidova sa venčanicom iznosi 2 m. Strmi krov je visoko izdignut na slemu, sa lepo zaobljenim uglovima, pokriven sitnim klisom. Pri venčanici se izvija i obrazuje široku natstrešnicu. Visina cele crkve sa ozidanom osnovom do vrha slemena je oko 7,30 m. Ceo je hram građen od čvrste hrastovine, izuzev dodatog kamenog temelja.

Dok je u Malom Blašku skeletna građevina, crkva u Jelički je sva od masivnih brvana. Osnovna debela i glatko otesana brvna — »podvala«, kako ih narodno neimarstvo naziva — danas leže na izdignutom kamenom temelju. Nekada su bila položena na zemlju. Ona su visoka 0,37 m. Ostala brvna, lepo složena, uzdužno se ređaju do venčanice. Na uglovima sa zapadne strane, uzdužna brvna bočnih zidova i poprečna zapadne fasade vezana su dvostrukim pravim preklopom. Kod građenja bočnih zidova veoma je zanimljivo jedno konstruktivno rešenje. Pravougaoni deo crkve dug je 9 m. Teško je bilo naći toliko duga stabla jednake debljine, a postavljanje stupca se htelo po svaku cenu izbeći iz konstruktivnih razloga. Onda se pribeglo ovakom, svakako tada uobičajenom rešenju. Na kraju brvana od oko 6 m. usečeni su »slepi čertovi«, tako isto i na produžno kraćim brvnima. »Čertovi« su sučelice spojeni, a preko njih verovatno udaren gvozdenu veznik — klanfa, te se tako nastavljaju brvna potrebne dužine. Šupljina kod čertova ispunjena je sa spoljne i unutrašnje strane grednim hrastovim oplatom potrebne punoće i visine, te na taj način prividno obrazuju stupac. Ovakav način nastavljanja brvana, na prvi pogled izgleda čudan i nelogičan. Jednostavnije i lakše bi bilo postavljanje stupca i užljebljivanje brvana. Međutim iskusni graditelj je dobro znao da bi plitkim žljebom doveo u pitanje trajnu sigurnost brvana, a kopanjem dubokog žleba oslabio bi stupac, a u oba slučaja još bi se onemogućilo povezivanje greda železnim veznicama. Navedenim rešenjem postignuta je čvrsta veza, a oplatom veće pojačanje i fingiranje stupca. To je rešenje primenjeno samo kod južnog zida. Međutim, sa severne strane nije bilo potrebno. Tu su pomogli široki i jaki stupci dovratnika severnog ulaza sa kojima su brvna povezana na žleb.

Da bi se dobio poligonalni oblik apside, a ipak postigla potrebna čvrstina i povezanost građe, pribeglo se rešenju sa dvostrukim kosim preklopom i kosim zasecanjem preteklih krajeva brvana, te je tako doterana ivica na prelomima poligona. Kose linije veza na uglovima apside daju živost i lepotu ovome delu građevine.

Sva su zidna brvna ujednačene debljine 0,17 m, pravougaonog preseka, samo su nejednake visine. Temeljne grede su visoke 0,37 m, dok se visina

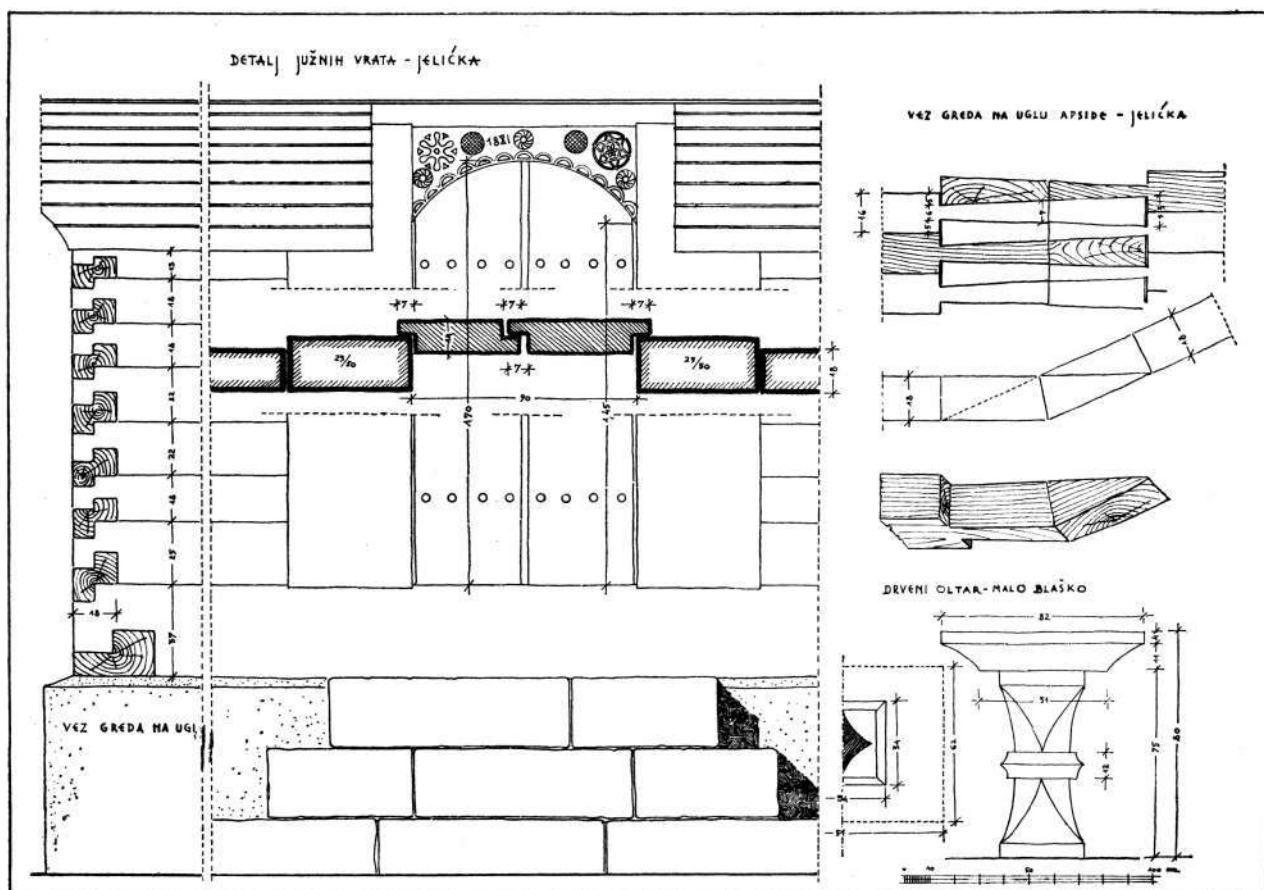

Crkva u Lipiku, selo Jelička (foto P. Momirović, 1952)

ostalih kreće od 0,25 pa do 0,13, čak i 0,08 m do venčanice. Radi veće čvrstoće brvna su na sredini ili drugim mestima i na vezama prikovana jakim gvozdenim klinovima.

Venčanica kod Jeličke crkve vrši, pored svoje redovne namene, još jednu funkciju, o kojoj ću govoriti kad bude reč o svodu. Konstrukcija krova je slična kao kod blaške crkve. Kostur sa rogovima, bez slemenjače, samo su rogovi povezani dvostrukim stegama — »pantama«. Zaobljeni deo krova ima potpuno kupasti oblik. Iskonstruisan je pomoću prirožaka, bez podvostručavanja ugaonih rogova. Natstrešnica je izvijena dodavanjem spoljnih prirožaka. Ne zna se da li su puni ili poduprti pajantama. Potstrešnica je zasvedena šašovicima od mekog drveta na celoj dužini, a čelo potstrešnice opšiveno je takođe daščicama mekog drveta, sa vencem izrezanih polukrugova na donjoj strani. Preko rogova dolaze baskije i po njima lepo izrezano, tanko i sitno hrastovo »iverje« — klis — u više slojeva, po narodnom kazivaju devet, ili čak i jedanaest. Klis je pričvršćen velikom količinom kovanih klinaca, kvadratnog preseka i nepravilne glave. Usled istrulelih slojeva »iverja« strše ogleli i zardali. Klis nije nikada menjan otkad je crkva načinjena. Menjano je samo, po narodnom pričanju, »korito« na slemenu tri puta dosada.

Svod hrama konstruisan je veoma duhovito, što odaje veštog i dovitljivog graditelja, koji je u svome poslu virtuozan. Osnovna brvna svoda, pravougaonog preseka, ne leže na bočnim zidovima, nego su odmaknuta od venčanice za 0,60 m., u slobodnom prostoru unutrašnjosti hrama, oslanjajući se krajevima na zapadni zid i na prve strane oltarskog poligona. Brvna su poduhvaćena nizom kratkih gredica (trupaca) na preklop, kao kakvim konzolama, koje su preklopijene i svakako

Detalji sa crkve u Jelički i Malom Blaškom (ing. E. Dimitrijević, 1952)

ukovane na završnim brvnima bočnih zidova crkve. Odozdo su pritisnute venčanicom i težinom krova, te je stabilnost gredica i stabilnost brvana svoda potpuna. U brvnu svoda učvršćena su polukružna rebra na potrebnom razmaku. S boka su rebra prihvaćena za rogove, a temena su im povezana na celoj dužini svoda gredom, koja je pričvršćena za stege — »pante«. Konstrukcija svoda oltarske polukalote izvedena je pomoću rebara kraćeg luka, kao kod brvnare u Takovu.¹⁷ S unutrašnje strane na rebra su prikovani šašovci, te je dobijen poluobljučasti svod celom dužinom crkve i oltarska polukalota. Svod je visok 4,30 m. od poda, a raspon mu je 3,25 m. Napomenuo sam već, da je unutrašnjost crkve omalterisana. Popatosana je ciglom. Hram je podeljen u dva dela: oltar i naos. Oltar je za 0,10 cm izdignut. Kameni sv. presto je na jednom kamenom stubu od mekog krečnjaka, obrađen i profiliran slično prestonom stubu u Malom Blašku. Ikonostas je postavljen delom u naosu hrama. Podignut je devedesetih godina, prilikom opravke crkve. Ima troje dveri. Ne pretstavlja nikakvu vrednost. Svod crkve je delom živopisan,

¹⁷ Branislav D. Kojić: Stara gradska i seoska arhitektura u Srbiji. — Beograd 1949 god., str. 150.

prosto i neukusno. Na zapadnom delu podignut je hor takođe prilikom opravke crkve. Na hor vode uske i strme stube.

U pogledu otvora crkva ima dvojna vrata: glavna sa zapada i sporedna sa severne strane. Zapadna su između dva široka stupca dovratnika, koji su u isto vreme i konstruktivni elementi građevine za utvrđivanje brvana zapadnog zida. Poviše ulaza usečen je svod natstrešnice. Nadvratnik je dekorativnog karaktera i obrade, lučnog oblika, ukrašen po rubu luka vencem izrezanih polukrugova, a ostalo polje ispunjeno je sa tri pupčaste rozete, jednom paočastom, jednom sa upisanim Solomonovim slovom i dvema manjim sa dijagonalnim rešetkastim urezima. Tu je urezana i godina kada je crkva podignuta. Na prerezima potstrešnice šupljine su zatvorene daskama od mekog drveta na kojima je takođe izrađena po jedna rozeta.

Vrata su dvokrilna, masivna i pravougaonog oblika. Svako krilo je iz jednog komada drveta. Na poleđini pri vrhu i dnu užlebljeni su kušaci — tanje gredice radi postavljanja baglama. Baglame su gvozdene, dvostruko savijene, obrazuju prsten; uglavljene su u kušake, odnosno dovranike i svojim dvostrukim krajevima povrnute su na unutrašnjim stranama. Spolja su kušaci prikovani redom

glavatih klinaca, više dekorativno. Krila pri zatvaranju prelaze pragove vrata i sa unutrašnje strane utvrđuju se poprečnim mandalom ili prevorom. Ulazi se na tri kamene stepenice, a u crkvu se spušta niz dve.

Severna vrata su jednokrlna, prostija i manja. Iz jednog su komada drveta. Imaju prosti lučni nadvratnik, kušake sa redom klinaca, iste baglame. Zatvaraju se starinskom bravom i velikim ključem. Ulaz ima jedan kameni basamak.

Prvobitni prozorčići prorezani su u dva susedna brvna, u veličini 0,20X0,20 m. i verovatno su se zatvarali navlačenjem malih kapaka s unutrašnje strane. Bilo ih je pet, tri na oltaru i dva na naosu. Sada su prozorčići zatvoreni drvenom ispunom. Prilikom pomenute opravke crkve prosečena su tri velika prozora na oltaru i dva na južnom zidu srednjega dela hrama, radi boljeg osvetljenja. Na prozorima su gvozdeni demiri, dva staklena krila i spolja gvozdeni kapci. Time je iskvarena i naružena građevina.

Ispod crkve, pred zapadnim ulazom, podignut je posle austrijske okupacije visoki drveni zvonik na četiri stupca, ograđen daskama, grube i proste izrade, četvrtastog preseka; sužava se pri vrhu. Drvene stubbe vode na sprat.

Porta je prilično prostrana i ograđena. U njoj su još dve tri preostale ladare.

Crkva u Jelički pretstavlja izvanredno majstorsko delo naših narodnih graditelja iz prve polovine XIX veka, kako po svojoj duhovitoj konstruktivnosti, tako i po lepoti, savesnosti i savršenstvu obrade materijala. U celini deluje ukrašno sa svim čarima drvenih građevina u okviru divne poljske okoline. Ona je biser drvenog graditeljstva ne samo Bosanske Krajine, no i čitave Bosne. Stoga zaslužuje veću pažnju i brigu oko njenog čuvanja i održavanja. Krov crkve je u rđavom stanju, prokišnjava, jer su slojevi klisa istrunuli. Na više mesta krov je zakrpljen plehom. Potrebno bi bilo da se što pre, pod stručnim rukovodstvom Zavoda, pokrije novim klisom istog oblika. Bez velike muke i troškova mogao bi joj se u mnogome povratiti stari izgled obijanjem tankog maltera sa unutrašnjih zidova i svoda, da bi se videlo drvo. Hor bi takođe trebalo ukloniti, jer je delo novije prepravke. Probijene prozore trebalo bi uskladiti koliko je moguće sa građevinom, a vremenom izmeniti oltarsku pregradu i dati joj stari izgled i karakter po ugledu na očuvane primerke ove vrste. Gvozdene predmete, svećnjake i dr. zameniti drvenim kako je i bilo. Zvonik, koji zaklanja zgradu na njenom lepom ulazu i koji svojom neskladnom linijom i nezgrapnošću obrade strašno odudara od građevine, treba srušiti ili premestiti u drugi kraj crkvene porte, gde neće smetati. Njegovi su stupci pri dnu inače natruleli, te pretstavlja i opasnost za crkvu.

Od zanimljivih crkvenih predmeta vredi pomenuti jedan drveni krst sa urezanim crtežima poznatih tema: raspeća i praznika, rustične obrade, značajnih za proučavanje narodne rezbari je.

Od interesa su pored navedenih i drugi zapisi iz starijih crkvenih knjiga.

U oktoiuh malog formata, ruskog izdanja u Moskvi 1764 g., na poslednjem praznom listu: **ЗНАТИ СЕ КАКО ПОИЗ ПЕШО ПОИШ ГАВРИ ДАДЕ УВШ КНИГШ УКТОИШ ГРОША 20 1849.**

Dveri ikonostasa iz crkve u Malom Blaškom
(foto P. Momirović, 1952)

U knjizi Novi zavet, moskovskog izdanja 1738 g., na prvom praznom listu; **Евангеліе і апостолаз еже естз нови завет мнѣ раба Антона Одо-ровића дѣка. Писа м(есе)ца априла дана 15 год. (1)793.**

Na drugom praznom listu: **Евангеліе и апо-столз еже естз нови заветз, ѿкспн є Теодорз Стіяковичз своемс ѿцс Михаилз и сестри Ма-рини предз дѣшс за вечни спомен, Б(о)гз да има бѣде слашо.**

U osmoglasniku ruskog izdanja iz 1764 god., na drugom praznom listu; **Сиа книга ѿктѡиуз: Іе-реа Іванна изз Дервенте бистз. И шенови є Ла-зар Іванновићз считель тешанскій, быстз из ше(х)рз Сараева. С благодатню кожию, аминь.**

Na malom psaltiru ruskog izdanja iz 1752 god., na donjim okrajcima ispočetka zapisana je godina: **хаѣне.**

Drugom rukom: **Книга . . . ѿгалти(р) ѿкспн Ана(?) лѣкта ѿ Хр(и)ста 76 аго с школи стѣннич-кой при магистре Георгіи Гаѣшин дѣяконс.**

U služebniku ruskog izdanja iz prve polovine XVIII veka, na drugom praznom listu: **Писа Ристо попа Гавре Єлића ис Тимара: Бонся Бога, ѣнин право па се не бої никога, бѣди с своемс благо-разумань, а кадз што поѣннешз радити, смотри свагда истинс и нигде**

Na donjim rubovima iste knjige: **с свѣтс црквс Николаа и єй цена гроша ѣ . . .**

Drugom rukom: **Сиа светаа и божественаа книга глаголемаа служебник хаѣнв месеца дензд.**

U malom molitveniku ruske štampe iz početka XIX stoleća, na jednoj praznoj strani piše: **Сиа книжица молебная Триѣсна Кипића, пароха бан-ѣлашкого і жителя исте вароши. Баня Лѣка, 12 окто(в)ар 1838.**

Na drugom praznom listu, drugim rukopisom: **Ова книга попа ѣерея Христо, — молебникз, мо-литваћз. Писа К на 1842 лѣкта. Писалз с Сара-евс.**

Kuriozuma radi navodim zapis nekadašnjeg sveštenika Simeuna Popovića, protojereja, junaka Kočićeve pripovetke »Mračajski proto«. U oktoihu bečkog izdanja iz pedesetih godina XIX v. na prvom listu ispasano je crvenim mastilom čitko i lepo:

Приложи: Симеунъ Поповићъ протојерей и парох Елићки цркви Радишиној у Јелићима, 1905. г. за свој споменъ.

Има још једно две књиге са његовим потписом. Код цркве се чува и његова столица, срезана од једног великог трупаца, на којој је прота сдео при-ликом исповеданја народа.

Résumé

Les églises en bois de Malo Blasko et de Jelicka près de Banja Luka en Bosnie, présentent deux types différents.

Celle de Malo Blasko est d'un type plus ancien, de la moitié du XVIIIe siècle. Elle est de dimensions modestes, de forme et de construction assez simples, et elle n'est guère décorative. Elle ressemble à une vieille maison de bois et elle est l'oeuvre d'un constructeur quelconque.

Celle de Jelicka est une construction massive plus ample et plus complexe, plus intelligemment réalisée et assez décorative, de la première moitié du XIXe siècle.

Pour les deux églises, la construction de la toiture mérite une attention particulière: la forme des toits est très belle.